

**TA'LIMDA TENGLIK SARI: INKLYUZIV TA'LIMNING
AHAMIYATI**

Shahrisabz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Eshmuratova Dildor Normuratovna

*Shahrisabz davlat pedagogika instituti ,
pedagogika fakulteti, 2-bosqich 2-23-guruh talabasi*

Daminova Go'zal Vaydulla qizi

Email: servesserves87@gmail.com

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada inklyuziv ta'limning ta'lim tizimidagi roli va jamiyatdagi ahamiyati haqida so'z boradi. Inklyuziv ta'lim nafaqat nogiron bolalar, balki barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratish, ular uchun jamiyatda o'zaro hurmat va hamkorlik muhitini yaratishga xizmat qiladi. Maqolada inklyuziv ta'limning tarixiy rivoji, uning asosiy tamoyillari, dunyo tajribasi, muammolari va uning jamiyatda o'zgarishlarga olib kelishi haqida batafsil tahlil keltirilgan. Shuningdek, maqola inklyuziv ta'limning jamiyatga foydalari va ta'lim tizimidagi takomillashtirish zarurlari haqida fikrlar bildiradi.

KALIT SO'ZLAR: Inklyuziv ta'lim, tenglik, ta'lim tizimi, nogiron bolalar, ijtimoiy adolat, UNESCO, Salamanca bayonoti, ta'limda imkoniyatlar, ta'limda yondashuv, ta'limda innovatsiyalar.

ANNOTATION: This article discusses the role of inclusive education in the education system and its significance in society. Inclusive education aims to create equal opportunities not only for children with disabilities but for all children, fostering an environment of mutual respect and collaboration in society. The article provides a detailed analysis of the historical development of inclusive education, its key principles, global experiences, challenges, and the changes it brings to society. Additionally, the article presents thoughts on the benefits of inclusive education to society and the necessary improvements in the education system.

KEYWORDS: *Inclusive education, equality, education system, children with disabilities, social justice, UNESCO, Salamanca Statement, opportunities in education, educational approaches, educational innovations.*

KIRISH

Bugungi ta'lim tizimida inklyuziv ta'limning ahamiyati har qachongidan ham ortmoqda. Inklyuziv ta'lim, ya'ni barcha bolalarga, shu jumladan, nogironligi bo'lgan bolalarga ham teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish, butun dunyo bo'ylab ta'lim tizimining muhim yo'nalishiga aylanib bormoqda. Inklyuziv ta'limni amalga oshirish, bolalarni teng huquqli ravishda ta'lim olishga va jamiyatda o'z o'rnini topishga yordam beradi. Bu yondashuv ta'limning barqarorligi, hamjihatligi va jamiyatda ijtimoiy adolatni ta'minlashda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Ushbu maqolada inklyuziv ta'limning qanday rivojlanayotgani, uning ahamiyati, muammolari va kengaytirish yo'llari haqida so'z yuritamiz.

ASOSIY QISM

Inklyuziv ta'lim, barcha bolalarga, shu jumladan nogironligi bo'lgan bolalarga ham teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishni maqsad qiladi. Bu yondashuvda o'quvchilarning turli ehtiyojlari va qobiliyatlariga qarab individual yondashuv ta'minlanadi. Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari quyidagilar:

Teng huquqlilik: Barcha bolalarga ta'lim olishda teng imkoniyatlar taqdim etish.

Ko'p qirrali ta'lim: Har bir bolaga uning ehtiyojlariga mos tarzda ta'lim berish.

Ijtimoiy integratsiya: Nogiron bolalar va ijtimoiy cheklovlarga ega bolalarni jamiyatning boshqa a'zolari bilan o'zaro muloqot qilishga undash.

Qayta tiklash va qo'llab-quvvatlash: O'quvchilarga yordam berish va o'zlarining qobiliyatlarini rivojlantirish uchun maxsus dasturlar yaratish.

Inklyuziv ta'limning tarixiy rivoji 20-asrning oxiriga borib, ta'lim tizimlarida muhim o'zgarishlarga olib keldi. 1994 yilda UNESCO tomonidan Salamanca bayonoti qabul qilindi, bu deklaratsiya inklyuziv ta'limni global darajada qo'llab-quvvatlashning asosini tashkil etdi. Bu deklaratsiya inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlash va uni ta'lim tizimlariga integratsiya qilishni nazarda tutadi.

Salamanca bayonotida quyidagi asosiy g'oyalar ilgari surilgan:

Inklyuziv ta'lim har bir bola uchun ta'lim olish huquqini ta'minlaydi.

Maktablar barcha bolalarni qabul qilishga tayyor bo'lishi kerak.

Ta'lim tizimlari jamiyatdagi barcha turli ehtiyojlarga javob berishga qodir bo'lishi zarur.

Inklyuziv ta'limning jamiyatdagi ahamiyati juda katta. Inklyuziv ta'limning asosiy afzalliklari quyidagilar:

Ta'limda tenglikni ta'minlash: Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilarga teng imkoniyatlarni yaratishga xizmat qiladi. Bu esa jamiyatda ijtimoiy adolatni ta'minlashga yordam beradi.

Ijtimoiy integratsiya: Inklyuziv ta'lim jamiyatdagi har bir bolaning o'z o'rini topishi va boshqalar bilan teng muloqotda bo'lishiga yordam beradi.

Nogironlar uchun imkoniyatlar: Inklyuziv ta'lim nogironligi bo'lgan bolalarga o'z imkoniyatlarini rivojlantirish, ijtimoiy faoliyatlarga qo'shilishni osonlashtiradi.

Misol tariqasida, Skandinaviya mamlakatlari, xususan, Norvegiya va Shvetsiyada inklyuziv ta'lim tizimi joriy etilgan va muvaffaqiyatli faoliyat yuritmoqda. Shvetsiyada barcha bolalar uchun inklyuziv ta'lim 1980-yillardan boshlab amalga oshirila boshlagan va bugungi kunda bu tizimning kengaytirilganligi kuzatilmoqda. Bu mamlakatlarda nogironligi bo'lgan bolalar umumiy maktablarda o'qiydilar, bu esa ularning ijtimoiy integratsiyasiga katta yordam beradi.

Inklyuziv ta'limni joriy etishda bir qator muammolar mavjud. Ular orasida:

Infrastrukturaviy cheklovlar: Maktablar va ta'lim muassasalarining nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun moslashtirilmagan infrastrukturasini.

O'qituvchilarning tayyorlanmaganligi: O'qituvchilarning inklyuziv ta'limga tayyorlanmasligi, maxsus usullar va yondashuvlarni o'zlashtirmaslik.

Jamiyatdagi stereotiplar: Nogiron bolalar yoki turli ehtiyojlarga ega bolalar haqida jamiyatda mavjud salbiy stereotiplar.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun, avvalo o'qituvchilarni maxsus ta'lim bo'yicha tayyorlash, maktablarni nogironlar uchun moslashtirish, va ijtimoiy ongini o'zgartirish kerak. Jamiyatda inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlash uchun davlat

organlari va fuqarolik jamiyati birgalikda ishlashlari zarur. Bundan tashqari, ta'lim muassasalarida maxsus ta'lim xizmatlarini yaratish, o'quvchilar uchun individual o'qish rejalarini ishlab chiqish va ta'lim materiallarini moslashtirish muhim hisoblanadi.

INKLYUZIV TA'LIMNING HUQUQIY-ME'YORIY ASOSLARI

Inklyuziv ta'limning huquqiy-me'yoriy asoslari ikki asosiy guruhga bo'linadi: xorijiy va milliy asoslar. Xorijiy asoslar, ya'ni xalqaro huquqiy hujjatlar, inklyuziv ta'limni tashkil etishda va rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Ular orasida "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi" (1948-yil), "Bolalar huquqlari to'g'risida"gi konvensiya (1989-yil), "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi deklaratsiya (1975-yil), "Ta'lim nima uchun" umumjahon deklaratsiyasi (1990-yil), Salamanca bayonoti (1994-yil), Dakar deklaratsiyasi (2000-yil) kabi hujjatlar alohida ahamiyatga ega. Ushbu xalqaro hujjatlar inklyuziv ta'limni rivojlantirishning asosiy tamoyillarini belgilaydi va barcha bolalarga, shu jumladan nogironligi bo'lgan bolalarga ta'lim olish huquqini ta'minlashda asosiy yo'l-yo'riqni ko'rsatadi.

Salamanca bayonoti (1994-yil) va Dakar deklaratsiyasi (2000-yil) kabi xalqaro hujjatlar inklyuziv ta'limning universal printsiplarini o'rnatib, ta'lim tizimlarida tenglikni ta'minlash zarurligini ta'kidlaydi. Salamanca bayonoti, masalan, barcha bolalarga, shu jumladan nogironligi bo'lgan bolalarga ham o'z imkoniyatlariga mos ta'lim olishni kafolatlashni maqsad qilgan. Dakar deklaratsiyasida esa, ta'lim tizimini rivojlantirishda inklyuzivlikni o'rnatish, hamda barcha bolalarni ta'limga qo'shish jarayonida global miqyosda birgalikda ishlash zarurligi ko'rsatilgan. Ushbu hujjatlar, inklyuziv ta'limning jahon bo'ylab keng tarqalishi va samarali ishlashini ta'minlash uchun zaruriy huquqiy asoslarni yaratadi.

Milliy asoslar, ya'ni O'zbekiston Respublikasidagi normativ-huquqiy hujjatlar esa inklyuziv ta'limni amalga oshirishda asosiy yondashuvlarni belgilaydi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (1992-yil) inklyuziv ta'limning huquqiy poydevorini tashkil etadi, chunki u barcha fuqarolarga, shu jumladan nogironligi bo'lgan shaxslar uchun ham teng imkoniyatlar yaratishni ta'minlashni o'z ichiga oladi. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun (1997-yil) esa ta'lim olish huquqini kafolatlash va barcha

bolalarga ta'lim olishda tenglikni ta'minlashga asoslangan. "Nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida"gi qonun (1991-yil) va "Bola huquqlari kafolatlari to'g'risida"gi qonun (2008-yil) nogironligi bo'lgan shaxslar uchun ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish va inklyuziv ta'lim tizimining joriy etilishini mustahkamlashga qaratilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5270-farmoni (2017-yil) hamda "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida"gi PF-5712-farmoni (2019-yil) milliy inklyuziv ta'limning rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Ushbu farmonlar nogironligi bo'lgan bolalarni ta'lim tizimiga jalb qilish, ularga ta'lim olishda teng imkoniyatlar yaratish, inklyuziv ta'limni amalga oshirishni yanada kuchaytirishga yo'naltirilgan.

Bularning barchasi, milliy va xalqaro huquqiy asoslarning uyg'unlashuvi inklyuziv ta'limni amalda joriy etishda muhim rol o'ynaydi. Inklyuziv ta'limni tashkil etish uchun bu asoslar nafaqat normativ-huquqiy hujjatlar, balki jamiyatda tenglik va inkluzivlikni targ'ib qilishga qaratilgan siyosatni ham o'z ichiga oladi. Bu esa barcha bolalar, shu jumladan nogironligi bo'lgan bolalar uchun ta'limga kirish imkoniyatlarini kengaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

MATERIALLAR VA USLUBLAR

Maqolada inklyuziv ta'limning rivojlanishiga oid ilmiy adabiyotlar, ta'lim tizimlarida inklyuziv ta'limni tatbiq etgan mamlakatlarning tajribalari, shuningdek, UNESCO va BMT tomonidan ishlab chiqilgan hujjatlar o'rganildi. Tadqiqotda sifatli tahlil va kontentni o'rganish uslubi qo'llanildi. Ma'lumotlar ta'lim tizimlarida inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari, amaliyotlari va yangi yondashuvlarni o'z ichiga olgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Inklyuziv ta'limni joriy etishning natijalari ijobiy ekanligini ko'rsatmoqda. Dunyoda ko'plab mamlakatlar bu tizimni muvaffaqiyatli tatbiq etishmoqda, bu esa o'quvchilarning ta'lim darajasining oshishiga, ijtimoiy muvozanatning yaxshilanishiga va jamiyatdagi stereotiplarning kamayishiga olib kelmoqda. Shuningdek, inklyuziv ta'lim bolalarga o'zlarining ijtimoiy va psixologik rivojlanishida yordam beradi.

Ammo, ba'zi mamlakatlar uchun bunday tizimni joriy etishning infrastrukturaviy, moliyaviy va metodologik cheklovlari mavjud.

XULOSA (CONCLUSION)

Inklyuziv ta'lim – bu ta'lim tizimida tenglik va imkoniyatlarni ta'minlashning samarali yo'li hisoblanadi. U nafaqat nogironligi bo'lgan bolalar uchun, balki barcha jamiyat uchun foydalidir. Inklyuziv ta'limni to'g'ri amalga oshirish jamiyatni yanada adolatli, barqaror va rivojlangan qilishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, inklyuziv ta'limni joriy etishning muvaffaqiyati jamiyatning barcha qatlamlaridan kelib chiqadigan qo'llab-quvvatlashga bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Booth, T., & Ainscow, M. (2002). The Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. Centre for Studies on Inclusive Education.
2. Florian, L., & Rouse, M. (2009). The Inclusive Classroom: A Resource Book for Teachers. Routledge.
3. Ibadullayeva, S. N., Jurayeva, Z. (2021). Kar va zaif eshituvchi o'quvchilarni inklyuziv ta'limga tayyorlashda korreksion mashg'ulotlarning ahamiyati. Inklyuziv ta'limning dolzarb masalalari, 1(1), 35-70.
4. Ibadullayeva, S. N., Masaliyeva, S. (2022). Inkluyziv ta'lim sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarning matematik tasavvurlarini rivojlantirish omillari. Inklyuziv ta'lim, 1(2), 111-113.
5. Kauffman, J. M., & Hallahan, D. P. (2005). Special Education: What It Is and Why We Need It. Pearson.
6. Lindsay, G. (2007). Inclusive Education: A Critical Perspective. Oxford Review of Education, 33(3), 271-288.
7. Mittler, P. (2000). Inclusive Education: A Framework for Change. Routledge.
8. OECD (2008). Inclusion of Students with Disabilities in Regular Schools. OECD Publishing.
9. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2021). Nogironligi bo'lgan ota-ona qaramog'ida bo'lgan yetim bolalarni ijtimoiylashtirishning metodik klasteri. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar, 6(1), 280-286.

10. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2021). Ta'lim klasteri sharoitida erta inklyuziyaga erishish ko'zlar implantli bolalar ijtimoiylashuvining eng optimal omili. Yangi O'zbekistonda xalq ta'limi xodimlarini malakasini oshirishda zamonaviy yondashuvlar, 1(1), 55-65.
11. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2021). Ta'limda tolerantlikka erishish kelajak o'qituvchisini inklyuziv ta'limga tayyorlashga erishish sharti sifatida. Zamonaviy maktabda va jamiyat aloqadorli, 1(1), 61-65.
12. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2022). Nutq ustida ishlashning tizimli yondashuvlari orqali eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga tayyorlash. Pedagogik ta'lim innovatsiyon klasteri, 1(1), 350-352.
13. Tremblay, P. (2016). Inclusive Education and Disability: A Review of the International Literature. International Journal of Disability, Development, and Education, 63(2), 167-184.
14. UNESCO (2009). Policy Guidelines on Inclusion in Education. UNESCO.
15. UNESCO (2016). Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the Implementation of Sustainable Development Goal 4. UNESCO.
16. UNICEF (2019). Inclusive Education for Children with Disabilities: A Guide for Practitioners. UNICEF.